

KOSTA VAD DET KOSTA VILL?

Från lagtexter går att förstå att allemansrätten ska vara gratis. Men betyder det att varenda vandringsled ska vara kostnadsfri? Och vad händer med vår relation till naturen när vi förväntas betala för vårt friluftsliv? I Södra Årefjällen testas detta scenario skarpt från sommaren 2022, då en frivillig avgift tas ut av alla som använder de iordningsställda vandringslederna i området. Hiss eller diss – vad säger experterna?

TEXT: Cajsa Rännar ILLUSTRATION: Catharina Tham

Om man kommer körande på E14 från Sundsvall mot Åre passerar man, några mil innan man når in till Åre by, det lite mindre samhället Undersåker. Här stannar också tåget, ofta fullt av fjällfarare, och svänger man in till vänster från stora vägen når man, som på ett pärlband, byarna Edsåsdalen, Trillevalen, Ottsjö och Vålådalen. Det här området kallas Södra Årefjällen och har alltid levt en smula i skuggan av storebror Åre, dit turistströmmarna hittade redan i slutet på 1800-talet och där det höga berget och de stora liftarna finns. Men de senaste åren har besöksantalet även till den här delen av Årefjällen ökat markant, särskilt på sommaren. Så pass mycket att det på sina håll blivit ett problem.

Den turkosgröna instagramfavoriten Blanktjärn har stängts av för besökare då slitaget blivit för stort och naturen behöver få en chans att återhämta sig. Och tendenser till liknande problem ser man på flera andra ställen i området, på leder som inte är statliga och därför inte får något ekonomiskt stöd för underhåll från staten.

Frivillig avgift från 2022

För att ha en chans att klara av underhållet kommer den ekonomiska föreningen som sköter lederna att från sommaren 2022 ta ut en frivillig avgift av alla som använder dem, en avgift som ligger i nivå med vad man på vintern betalar för spårkort när man åker längdskidor.

– Det kostar i runda slängar lika mycket att

underhålla leder på sommaren som att dra bra skidspår på vintern, så det tycker vi är en rimlig nivå.

Det säger Per-Ivar Persson som företrädare Södra Årefjällens ekonomiska förening. Föreningen bildades redan 1936, då vägen från Undersåker till Vålådalen byggdes och fjällturismen även på den här sidan Åresjön tog fart.

– Vi upplever ett mycket större besöksstryck än tidigare, delvis beroende på pandemin, men också på grund av att intresset för den här typen av semesterande, med lättillgänglig vandring, cykling och naturupplevelser har ökat rejält. Roligt förstås, men alla dessa besökare måste ha någonstans att slänga skräp, gå på toa, rasta, vandra och så vidare. Och inget av det är gratis.

Per-Ivar Persson beskriver tre typer av kostnader. Först och främst nämner han skulden till naturen, det slitaget som fått pågå över år genom eftersatt underhåll och som nu måste regleras. Som nummer två kommer att anpassa lederna till dagens besöksantal med skyltning, information och tillgänglighetsanpassningar. Och som nummer tre på listan står de rena drifts- och underhållskostnaderna. Röja sly, gå med fyllhammare så inte lederna blir en bäck om våren, lägga ut flis och spänger, ersätta det vindskydd som blåste bort i senaste stormen och så vidare. Och utöver detta tillkommer drömprojekt som att bygga dass och sophertering, för att göra det lätt för besökaren att göra rätt.

Sammantaget blir det mycket pengar, pengar som inte finns. Per-Ivar Persson beskriver ett ekonomiskt system där det kan finnas projektpengar →

att söka från både EU, Tillväxtverket och olika regionala fonder när man vill utveckla nya leder och anläggningar, för såväl vandring som MTB. Men ingenstans finns pengar för det underhåll som oundvikligen följer på nyetableringar.

Det här är en bild som Klas Sandell, professor emeritus i kulturgeografen och en av landets absolut främsta allemansrättsexperter, känner igen.

– Det är alltid härligt att prata om att man satsar, utvecklar och bygger nytt. Men att säga att man lägger pengar på att se till att allt fortsätter att vara så bra som det var förut, det är inte alls lika spännande och medialt. Så det finns en tydlig tendens att pengar till friluftsliv läggs just på nysatsningar och inte på nödvändigt löpande underhåll. Det tycker jag är en sorglig utveckling.

Nils Hallberg, miljöjurist på Naturvårdsverket instämmer.

– Den som kommer tillbaka till ett friluftsområde 10-12 år efter invigningen möts inte sällan av trasiga spänger, omkulltrillade skyltar och övervuxna rastplatser. En underhållsplan med tillhörande finansiering för löpande skötsel och underhåll saknas ofta när man etablerar nya leder och friluftsområden, och inte sällan tvingas man helt förlita sig på ideella krafter.

Klas Sandell säger att han och andra som forskare på området länge har höjt ett varningens finger för just den här utvecklingen.

– Det avsätts alltid pengar för underhåll av ishallar och idrottsplatser, det ifrågasätts ingen, självklart fortsätter anläggningar att kosta även när de är färdigbyggda. Det är svårt att förstå varför inte samma tankebanor gäller för friluftsområden.

Vi vandrar en av de mindre trafikerade lederna i Södra Årefjällen, den så kallade gamla sommarleden som går från Edsåsen upp till toppen Välliste. En vacker vandringsområde från början går genom relativt tät skog. Det är sen

höst och ännu syns slitaget av sommarens besökare tydligt. Det är inte skräpigt eller vandaliserat, men många kängor, skor och däck har nött underlaget. Det är geggigt, stigar har blivit breda och trädens rötter ligger blottade. Här syns också föreningens pågående arbete med att förbättra underhållet, med spänger, spån på marken och skyltning som går att se även för den som inte har perfekt syn.

Men inget av det här är förstas gratis.

Att lägga spång kostar mellan 250-500 kronor per meter. Att bygga ett vindskydd kostar ungefär 700 000 kronor. Att lägga flis på stigen kostar cirka 100 kronor per meter.

Har man 630 kilometer led att ta hand om är det lätt att förstå att det är svårt att få pengarna att räcka ens till en bråkdel, trots att man söker vartenda bidrag som finns. Det enda alternativ som återstår för att rädda lederna, menar Per-Ivar Persson är att börja ta ut ett avgift.

– Jag ser det som att vi gör allemansrätten en tjänst. Om vi inte får förutsättningar att fortsätta vårt underhållsarbete kommer markägarna, både privata och offentliga, inom rätt kort att stänga av möjligheterna att vandra här, som man redan gjort vid Blanktjärn. Och den utvecklingen tjänar ingen på.

Att avgiften skulle hindra besökare att ge sig ut i naturen tror inte Per-Ivar Persson på. Dels är avgiften frivillig, och dels säger han att området besöks främst av en köpstark grupp som har råd att betala för sin upplevelse.

– De som kommer hit på semester har rätt gott om pengar. En sådan här avgift kommer inte att vara något problem för dem.

Just det får Klas Sandell att reagera.

– Jo, så kan man ju resonera. Men det finns också en risk att sådana här "frivilliga" avgifter sprider sig över landet, så att även det tätortsnära friluftslivet blir avgiftsbelagt, som vi sett har skett med skidspår. De var ju tidigare i stort sett alltid gratis och idag väldigt ofta avgiftsbelagda.

Frivilligt inte alltid frivilligt

Klas Sandell vill också sätta frivilliga inom citattecken, eftersom sådana här avgifter sällan

blir helt frivilliga. Det skapas ett socialt tryck att betala för att inte känna sig som en snyltare. Och för Södra Årefjällens ekonomiska förening är det såklart också förhoppningen att så många som möjligt betalar för att underhållet ska finansieras.

Nils Hallberg, som är miljöjurist på Naturvårdsverket, säger att det är svårt att uttala sig om huruvida det är lagligt eller ej att avgiftsbelägga vandringsleder. Det är aldrig prövat i domstol.

– Det krävs att någon antingen skulle bli polisanmäld för att inte ha betalat sin avgift, eller att någon skulle polisanmäla den som tar ut en avgift. Då skulle vi få saken prövad i domstol och få en tydligare vägledning. Som det är nu kan vi bara säga att det finns en gråzon här som är svårt att dra gränser inom.

Gråzonen handlar om att allemansrätten utsläcks om man bygger en betydande anläggning. Det vill säga, anlägger man en skidstadion, ett hoppstorn eller en dirttrack för cykel är området inte längre att betrakta som allemansrättsligt tillgängligt. Man får då ta betalt eftersom man gjort en betydande investering. Men, är en bro eller en spång eller en tydlig skyltning längs en vandringsled en betydande investering som utsläcker allemansrätten? Det vet ingen, som rättsläget är idag.

Oavsett om det är olagligt eller ej ser Nils Hallberg även han risker med den här utvecklingen.

– Det är lätt att tänka sig en utveckling där exemplet från Åredalen sprider sig över landet, till mer storstadsnära friluftsområden som också upplevt ett stort besöksstryck över pandemin, säger han.

– Vilken effekt får det på hur vi ser på friluftslivet om det kostar att gå på elljusspåret eller barnvagnsslingan men skogen intill är gratis? Hur många kommer att uppfatta det som att hela skogen är avgiftsbelagd och därför hålla sig borta? Det har vi inga svar på, men det är inte svårt att se hur det skulle kunna verka avskräckande på personer eller grupper, framför allt kanske de som är ovana i friluftslivet och med allemansrätten.

Klas Sandell håller med, men är samtidigt noga med att vi inte ska skjuta budbäraren, det vill säga Södra Åredalens ekonomiska förening, här.

– Det här är ett symptom på ett större strukturellt problem vi pekat på länge, att politiken ofta är inriktad på att göra statements, etablera nya områden och peka på nyheter istället för att säkerställa att det områden vi har sköts och utvecklas på ett bra sätt. Det är sorgligt. Alla lovordar friluftslivets stora värden men alla har samtidigt svårt att anslå medel åt det. Det är ju själva tusan att man inte kan acceptera att det också ska kosta litegrann. Hur mycket får idrotten per år? Hur

mycket får friluftslivet per år? Det är enorm skillnad. Det här är infrastruktur som det allmänna borde stå för, inte den enskilda brukaren.

Åt det suckar Per-Ivar Persson lite uppgivet.

– Man kan väl drömma. Men det finns ju inga pengar till det. Staten har inga pengar, Kommunen har inga pengar. Så vem ska betala? Är det markägaren? Är det turismnäringsen? Eller är det besökarna? En del har dom här väldigt principiella invändningarna, det allmänna ska betala. Det skulle vi såklart inte ha något emot, inte alls, det känns bara realistiskt.

Precis innan Per Bolund avgick som miljöminister sa han att även han tyckte att det offentliga borde stå för en

större del av ledunderhållet, även på de leder som inte är statliga, tyckte han själv tyckte att den regering han företrädde hade börjat verka för. Och Nils Hallberg på Naturvårdsverket, som

jobbat i över 15 år med de här frågorna, tycker sig se just ett ökat intresse från politikernas håll att skapa goda förutsättningar för friluftslivet. Så han är hoppfull.

– Vi får hoppas det kommer att fortsätta finnas en politisk kraft och vilja att säkra upp att vi har verktyg att styra och stötta friluftslivet. Och att vi får ha kvar allemansrätten stark och välmående, i mitten av alltihop. Börjar vi nagga på allemansrätten är man ute på en farlig väg. Den är grundpucken i allt svenskt friluftsliv. ✖

»Den som kommer tillbaka till ett friluftsområde 12 år efter invigningen möts inte sällan av trasiga spänger, omkulltrillade skyltar och övervuxna rastplatser. En underhållsplan saknas ofta när man etablerar nya leder och friluftsområden, och inte sällan förlitar man sig på ideella krafter.»